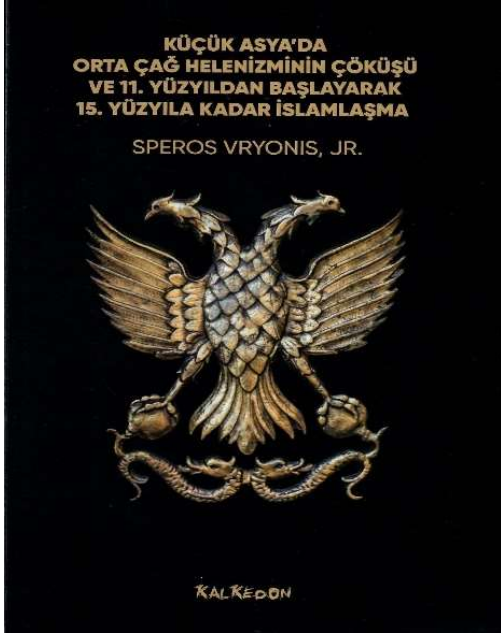

T1-Vryonis, Speros JR. (2020). *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*. Trc. İdem Erman. İstanbul: Kalkedon. 1. Baskı, 622 sayfa, ISBN: 978-605-7942-19-7

Nazlı ALTUNSOY¹

Vryonis 1928'de Tennessee'de (Amerika) doğup büyümüş Yunan asıllı bir bilim adamıdır. Harvard, California ve Chicago Üniversitelerinde öğretim üyeliği yapmıştır. Başta Helenizm ve Bizans tarihi olmak üzere Avrupa, Anadolu'nun ve Balkanların İslamlaşması, İslam ve Türk tarihleri ile ilgili yazdığı birçok kitap ve makale bulunmaktadır.

Eserlerinden biri olan *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* isimli kitabı oldukça önemlidir. Eser ilk olarak 1971 yılında California Üniversitesi tarafından basılmıştır. Vryonis, eserinde farklı dillerdeki dönem kaynaklarından istifade etmiş, kilise kayıtlarına ulaşıp değerlendirmiş ve Peter Charanis, Halil İnalçık, Osman Turan, Paul Wittek ve Claude Cahen gibi önemli ilim insanları ile de tartışmalarda bulunmuş, böylece eserini oldukça zenginleştirmiştir.

Kitap yayınlandığı dönemden itibaren özellikle batı dünyasında büyük yankı uyandırıp ilgi görmesine karşın aynı ilgiyi Türkiye'de görmemiştir. Eser, Anadolu coğrafyası, Bizans ve Türk-İslam Tarihi ve özellikle Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda oldukça değerli bir araştırma olmasının yanı sıra Batılı, duygusal anlamda Bizanslı, bir gözün bu konuyu farklı bir açıdan değerlendirmesi yönüyle de önemlidir. Ancak Türkiye'de ilk olarak kitap üzerine 2010 yılında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.² Eylül 2020'de Türkçeye kazandırılan eserde ise maalesef dizin kısmı eklenmemiştir.

Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Anadolu'da Türklerden hemen öncesinde ve fetihlerin başlangıcında idari kurumlar, şehirler, ticaret, toprak sahibi büyük aileler, nüfus, yollar, kiliseler, etnoğrafya ve din başlıkları incelenmiştir. Bu dönemde Yunan Anadolu'sundaki idari kurumlar yazara göre *alt üst* olmuştur. Bizans'ın askeri sisteminin bozulması ve Bizans'ın ücretli askerlere ağırlık vermesi bu durumun bir sonucudur. İkinci bölümde Bizans'ın Anadolu'da siyasi ve askerî çöküşü, bu çöküşü hazırlayan etkenler, Malazgirt Savaşı, Anadolu'daki ilk Türk fetihleri ve Bizans'ın çekilmeye başlaması, Anadolu'da İznik ve Konya merkezli kutuplaşma neticesinde kurulan istikrar ve sonrasında Bizans'ın Konstantinopolis'e çekilmesi ile Selçukluların çöküşü ve beylikler ile Osmanlı kuruluş dönemindeki Anadolu konuları işlenmiştir. Bu bölümde Bizans'ın içinde bulunduğu buhran durumu için dikkat çeken bir ifade şöyledir: “*İnsan İmparatorluğun (Bizans) 11. yüzyılda içine düştüğü girdaba baktığında, değil Selçuklulardan önce çökmüş olmamasına, tarihin sayfalarından tamamen*

¹ Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Kırklareli, Türkiye), n.soyturk@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7438-4401 [Makale kayıt tarihi: 15.11.2020-kabul tarihi: 01.12.2020; DOI: 10.29000/rumelitarh.751949]

² İlgili tez için bk. Melike Suman (2010), *Speros Vryonis'e Göre Anadolu'nun Türkleşmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

kaybolmamış oluşuna şaşar." (Vryonis, 2020:102-103) Bu cümle esasında Selçukluların alelde bir şekilde kolayca fethi gerçekleştirdikleri sonucuna ve esasında fethi küçümseme noktasına gitmektedir. Bu gibi ifadeler yazarın duygusal bağlarına dikkat edilerek değerlendirilmelidir. Hatta bu bölüm dikkatle incelendiğinde Vryonis'in yanlış politikalar izleyen Bizans bürokratlarına karşı duyduğu öfke de hissedilmektedir. Aynı öfke Türklere olduğu kadar Venediklilere de gösterilmektedir.

Dönüşümün Başlangıcı: 11. ve 12. yüzyıllarda Türk Fethinin Muhtevası başlıklı üçüncü bölümde Hristiyanların dini idaresinin sarsılması, Hristiyanların Müslüman toplumla bütünleşmeleri, Konya-İznik arasındaki dengenin bozulması ile göçerler konuları işlenmiştir. Vryonis Türk fethinin en önemli özelliğinin yaklaşık dört asır süren uzun bir sürece yayılması olduğunu belirtir. Bu durumu: "*Türkler Küçük Asya'ya çabucak boyun eğdiremediler.*" (Vryonis, 2020:189) cümlesi ile izah eder ancak aynı zamanda Bizans'ın zaten çoktan çökmüş olduğunu daha önceki satırlarda kaleme almış olması tezat teşkil etmektedir.

Dördüncü bölümde 14. yüzyılda kilisenin çöküşü konusu işlenmiştir. Burada oldukça detaylı bir şekilde kilise zabıtları incelenmiş, zabıtlar üzerinden kiliselerin durumu, kilise ve halkın yoksullaşması ile Hristiyanların durumu izlenmiştir. Ayrıca din görevlilerinin durumları, yetki alanları, bölgelerine ulaşım ulaşamama sorunları detaylıca anlatılmıştır. *İslam'a Dönüş* isimli beşinci bölümde Türklerin İslam anlayışı ve İslam'ı yaşama şekilleri üzerinde durulmuştur. Bunun için de tasavvuf, mutasavvıflar, Mevlevîler ve Ahiler konuları detaylıca incelenmiş, bu dini grupların Rumlarla ilişkileri, İslamlaşma ve Türkleşmedeki etkileri üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölümde Bizans Küçük Asya'sının kaybının nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu kaybın Bizans fikrî dünyasındaki tezahürleri ve tepkiler, polemikler ile çare arayışları ve önlemler konuları işlenmiştir. Bu bölümde Vryonis, Norman akınlarından bahsederken Türk akınlarının Konstantinopol'ü almayı hayal etmediğini sadece *talán* ve *otlak* peşinde olduklarını söylemesi dikkat çekici bir başka ifadedir. Ayrıca bu bölümde Karamanlı Ortodoks Türkler hakkında uzunca bilgiler ve araştırmalardan örnekler verilip bu kişilerin etraflarının Türklerle çevrilmiş oldukları için Türkçe konuşmaya mecbur kalıp Rumca'yı unutan Rumlar olduğu ileri sürülmüştür. Yedinci ve son bölümde de Türk Anadolu'sunda Bizans'tan geriye kalan fiziki kalıntılar, resmî kurumlar, ekonomik hayat ve halk kültürü başlıkları incelenmiştir. Vryonis bu bölümde diğer bölümlerde anlattığı yıkım ve yok oluşun esasında başka bir şekilde veya sentezde devam ettiğini vurgulamıştır. Bu sentezin oluşmasında ise evlilikler ve yeni akrabaların, Selçuklu bürokrasisinde, askeriyesinde ve gulam sisteminde yer alan Rumların etkisine değinilmiştir.

Eserin esas konusu asırlarca Yunanca konuşan Rum halkın neden ve nasıl Türkçe konuşan Müslümanlara dönüştüğünün incelenmesidir. Anadolu coğrafyası asırlarca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle *medeniyetler beşiği* olarak anılmıştır. Bu medeniyetler arasında ise Roma (Doğu Roma/Bizans) medeniyeti ayrı bir yere sahip olmuştur. Ancak yazarın da belirttiği üzere 11. asırdan başlayarak coğrafyanın kimliği çok derin ve yoğun bir değişim ve dönüşüme sahne olmuş, bölge tarihinde büyük bir iz bırakmıştır. Ancak bu denli etkileri olan bir hadise ne yazık ki detaylıca incelenmemiştir. Vryonis de eserinde bu durumdan bahsetmiş ve özellikle çalışmaların yapılmasının önemini vurgulamıştır.

Tarihte ender rastlanan bu denli yoğun bir dönüşüm ve de sonuçları asırları aşan bu sürecin daha çok siyasi olaylarının incelendiği gözlemlenmektedir. Böyle olmakla birlikte bir kısım tarihçiler bu dönüşümün sosyo-ekonomik yönlerine dikkat çekmeye çalışmış ve incelemeler yapmıştır.

Yazarın etnik kimliğine sıkı sıkıya bağlılığı eseri okuyanlarda Orta Çağ'da yaşayan bir Yunan milliyetçisi konuşuyor duygusu vermektedir. Eserde Orta Çağ Anadolu'sundaki diğer Hristiyan mezheplerden, yazarın tabiri ile *dışlanarak* (Vryonis, 2020:12), bahsedilmemesi de okuyucuda aynı hissiyatı uyandırmaktadır. Vryonis'in Bizans Anadolu'suna, Helenistik döneme duyduğu özlem her satırda kendini hissettirmektedir. Ona göre esas dil Yunanca, esas din de Bizans Ortodoksluğudur. Hatta *Yunan Kilisesi Küçük Asya Kilisesi*'dir (Vryonis, 2020:80). Bu nedenle Bizans politikalarında diğer etnik ve dinî unsurları Helenleştirme ve Ortodokslaştırma onun eserinde itinayla işlediği konulardır. Zira *Helenizm ile Hristiyanlık birbirine karışmıştır* (Vryonis, 2020:81). Yazarın duygusal yoğunluğu, onu özlem duyduğu bu devrin neden ve nasıl sonlandığını araştırmaya yönlendirmiş gibidir.

Vryonis Türkleri/Türkmenleri ve dolayısıyla, bazı yerlerde sarayı ayrı tutsa da, Selçukluları sürekli akın ve yağma yapan, şehirleri yıkan kişiler olarak göstermiştir. Bu nedenle onun için Malazgirt bir *facia*, Anadolu'nun Türkleşmesi ise bir *alt üst* oluşturmıştır. Bu anlayışın bir sonucu olarak Vryonis, Türk-Rum yakınlaşmasını *tuhaf* bulmuş, ancak eserin son bölümünde bu yakınlaşma ve dönüşümü kendisi izaha çalışmıştır.

Vryonis'e göre Anadolu'da siyasi hakimiyetin çöküşü, peşinden kilisenin de çöküşünü getirdi. Maddi imkanları kısıtlanan kiliselere Konstantinopolis'ten de din görevlilerinin gelememesi bölge halkını dinî olmanın yanında idarî olarak da başsız bıraktı. Ortaya çıkan bu durum İslamlaşmayı/Türkleşmeyi kısacası *kültürel dönüşümü* kolaylaştırdı denilebilir.

Ermeni ve Süryani yazarların Selçuklu sultan ve yönetimi hakkında yazdıkları olumlu yazılar eserde geçirilerek verilmiştir. Aynı şekilde kiliselerin camiye dönüştürülmesine büyük dikkat çeken, sert eleştiriler yönelten yazar, kiliseye dönüştürülen camiler konusunu ise adeta gizleme gayretindedir. Vryonis, şehirler konusunda da benzer bir tutum sergilemiştir. Bu süreçte gerileyen şehirleri Selçuklu yönetimine bağlayarak sert bir şekilde eleştirirken aynı dönemde dünya ölçeğinde boy gösterecek şekilde büyüme gösteren şehirleri görmezden gelmeye çalışmıştır. Yine bu bağlamda Selçuklu sanatı ve eserleri de genellikle bölümlerin son kısmında bir kaç cümle ile adeta önemsizleştirilmeye çalışılrsa da yine de yazar bunlar hakkında takdirini gizleyememiştir.